

ЧЕРНИШОВА Ю. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕЛІГІЙНИЙ ПЕРЕКЛАД ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті обґрунтовано правомірність виділення релігійного перекладу як особливого виду перекладу, при цьому під релігійними текстами розуміються як біблійні та богослужбові тексти, так і сучасні християнські тексти. Виявлено, що релігійний переклад не обмежується використанням засад загальної теорії перекладу.

Ключові слова: релігійний переклад, релігійний текст, теорія перекладу.

В статті обоснована правомірність виділення релігійного перекладу як особливого виду перекладу, при цьому під релігійними текстами мають бути як біблійські та богослужбові тексти, так і сучасні християнські тексти. Виявлено, що релігійний переклад не обмежується використанням принципів загальної теорії перекладу.

Ключевые слова: религиозный перевод, религиозный текст, теория перевода.

Reasonability of distinguishing religious translation as particular type of translation, meaning both biblical and liturgical texts, and modern Christian texts, is grounded. Religious translation is proved not to be limited by application of general theory of translation basis.

Key words: religious translation, religious text, theory of translation.

Переклад релігійних текстів (під релігійними текстами маємо на увазі християнські тексти) є, з одного боку, чи не найбільш дослідженою проблемою в історії перекладання, зважаючи на багатовікову історію перекладів Біблії. Проблеми біблійного перекладу широко висвітлювали закордонні та вітчизняні дослідники (С. С. Аверінцев, Є. М. Верещакін, С. І. Головащенко, А. С. Десницький, В. В. Німчук, Я. де Ваард, Ю. Найда, Дж. Барр, В. Вандерлі та ін.). Існують також численні розвідки з проблем перекладу богослужбової літератури (П. Галазда, І. Огієнко, Ж. Деліль, Л. Герарді, Р. Фальсіні та ін.). Слід зазначити, що загалом у перекладознавчій, лінгвістичній, філософській, богословській літературі, в основному, під “релігійним текстом” розуміється священний текст тієї чи іншої релігії, у християнстві – це Біблія. Однак, поряд із біблійними та богослужбовими текстами, які традиційно вважаються релігійними, існує численна сучасна релігійна література. У зв’язку із цим видається **актуальним** вивчення особливостей перекладу сучасних релігійних текстів.

Відновлення релігійного життя в Україні, поживлення міжконфесійних відносин і відносин Церкви та держави, систематичне

висвітлення подій релігійного життя засобами масової комунікації актуалізували переклад творів сучасної релігійної літератури. Постає проблема нагальної потреби у перекладознавчих розвідках, необхідності вдосконалення методик перекладу релігійних текстів та визначення засад перекладу сучасних релігійних текстів. І, якщо в царині біблійного та богослужбового перекладу існують чисельні розвідки, то сучасні релігійні тексти не так часто потрапляють до кола уваги як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників (І. С. Алексєєва, Т. Ю. Галкіна, В. В. Демецька, І. П. Забула), що зумовлює **новизну** дослідження.

Метою даної розвідки є з'ясування місця релігійного перекладу у контексті загальної теорії перекладу, що зумовило вирішення низки **завдань**: 1) визначити поняття “релігійного тексту” та спільні риси сучасного релігійного тексту і біблійних текстів; 2) визначити основні функції релігійних текстів та перекладацькі стратегії, що уможливають їх відтворення у тексті перекладу; 3) з'ясувати ступінь кореляції перекладу релігійних текстів із засадами загальної теорії перекладу.

Багатовікова історія біблійних перекладів надає величезний матеріал для аналізу принципів перекладу Біблії з подальшим усвідомленням місця та ролі цих принципів для перекладу сучасних релігійних текстів. Разом з тим, здавна принципи біблійного перекладу випрацьовувалися всередині Церкви і відображали церковний підхід, який багато в чому суперечить постулатам сучасного перекладознавства. Так, наприклад, вважається, що постановка проблеми перекладу Св. Ієронімом, головним автором Вульгати та повного перекладу Старого Завіту з оригінальних мов – “*non verbum de verbo reddere sed sensum*” (Epistola 57 “De optimo genere interpretandi”, приблизно 390 р.) – є фундаментальною і для сучасних досліджень з перекладознавства. Тим самим, установлюється зв'язок між підходом Св. Ієроніма до біблійного перекладу та завданнями сучасного перекладознавства. Так, Ж. Мунен вважав, що сучасна лінгвістика лише ускладнила проблему, сформульовану у твердженні “*non verbum de verbo reddere sed sensum*”, пішовши далі в напрямку пошуку відповіді на питання: що таке смисл? [1:32].

Разом з тим, із кола уваги дослідників випадає той факт, що цей вираз Св. Ієроніма стосувався усього, за винятком перекладів Св. Писання, де й “*ordo verborum mysterium fidei est*”. Св. Ієронім розрізняв два різні види перекладацького підходу до текстів, залежно від

виду тексту: стосовно світських текстів – вільний переклад, який передає думку, стосовно ж сакральних текстів – буквальный переклад.

Здавна біблійні переклади знаходилися під контролем Церкви, їх створення завжди більшою чи меншою мірою визначалося церковними приписами. Теорії перекладу Біблії створювалися всередині Церкви. Підходи, якими керувалися перекладачі Біблії, відображали виключно церковну позицію, і покарання за відхід від неї було неминуче.

Лише в XVI сторіччі розпочалося науково-філологічне вивчення Святого Письма, яке Л. Л. Нелюбін та Г. Т. Хухуні характеризують як “десакралізацію” латинського перекладу Біблії та “філологізацію” ставлення до нього [2:96]. Втім, хоча принципи філологічного аналізу, пов’язані із зіставленням перекладу з оригіналом, почали використовувати також і для текстів релігійного характеру, а філологія почала вважатися універсальним засобом аналізу будь-якого тексту, світського чи релігійного [2:96], протягом всієї історії біблійних перекладів Церква намагалася зберегти контроль над ними.

Сучасні релігійні тексти представлені різноманітними жанрами: молитовна література, проповіді, церковні послання, бесіди, роздуми, публіцистичні виступи на релігійні та релігійно-світські теми, коментарі та тлумачення на біблійні книги, виклади віри, катехізиси, наукові релігійні тексти (теологічні, юридичні, історичні, які застосовуються також у викладанні в релігійних навчальних закладах), художня та науково-популярна релігійна література (християнська поезія, романи, оповідання, розповіді про святих і про видатних діячів Церкви, численні духовні розважання, популярна психологія, поради для батьків, підлітків, молоді), релігійні тексти медійного дискурсу.

Необхідно зазначити, що дослідники підкреслюють невизначеність характерних рис цієї групи текстів на відміну від, наприклад, більш чітко визначених сакральних і світських текстів [3]. На нашу думку, критерієм приналежності до релігійних текстів має бути відповідність цілям релігійної комунікації, до яких В. І. Карасик, наприклад, відносить: отримати підтримку від Бога, очистити душу, закликати ближніх до віри та покаяння, утвердити вірних у вірі, пояснити віровчення, усвідомити через ритуал свою приналежність до певної конфесії [4].

Досліджуючи особливості перекладу релігійних текстів, слід зауважити, що релігійний текст – це не єдина назва, що зустрічається у сучасних розвідках з цієї теми. Так, розповсюджені сполучення

“фідеїстичний текст”, “духовний текст”, “конфесійний текст”, “сакральний текст”, “священний текст” та інші. Видається, що назви “сакральний текст” та “священний текст” слід використовувати для означення головних текстів релігійної традиції, що, як вважається, створені безпосередньо Богом або за Його натхненням. Натомість під загальною назвою “*релігійний текст*” можна об’єднати *всі тексти релігійного змісту в ситуації релігійної комунікації*, тобто це є загальною назвою для означення як сакральних текстів, так і текстів, створених людиною. Об’єднує всі ці види текстів загальне трепетне ставлення до мови, яка в них використовується, оскільки це спілкування з Вищою Реальністю, і те, що предметом релігійного тексту є розповідь про Бога, про Його заповіді та вчення. Будь-який релігійний текст так чи інакше говорить про істини духовного життя, до яких не можна фізично доторкнутися, побачити своїми очима. Ця особливість релігійних текстів визначає особливі мовні засоби, які використовуються в релігійній комунікації, і, відповідно, в перекладах.

Тексти релігійної літератури протиставляємо всім іншим видам текстів унаслідок того, що для них домінантною є функція репрезентації сфери релігійного. Основна мета будь-якого твору цього типу полягає в репрезентації сакрального світу, який протиставляється буденному. Така мета відрізняє релігійне мовлення від інших комунікативних актів, для яких першочерговим є або досягнення естетичного впливу, створення художнього образу, або інформативний зміст – повідомлення про якісь події, явища.

Сучасне світове перекладознавство, що утворилося переважно у ХХ сторіччі, хоча і використало, наприклад, здобутки Ю. Найди, який зробив їх на основі спостережень за біблійними перекладами, проблемами релігійного перекладу не займалося. Маємо констатувати, що якщо і знаходимо згадки про релігійний переклад у працях із загальної теорії перекладу ([1], [2], [5], [6], [7]), то вони представлені головним чином у вигляді історичного екскурсу, який з’ясує місце та важливість біблійного перекладу для становлення теорії перекладу.

Зрозуміло, що особливості та проблеми перекладу релігійних текстів українською мовою довгі роки майже не досліджувалися українськими перекладознавцями через дискримінацію релігійної сфери в радянські часи. Нерозробленість проблем перекладу релігійних текстів у “світському” перекладознавстві можна пояснити, на нашу

думку, і властивим для людини ставленням до всього, що має відношення до релігійної сфери, як до сакрального, тобто специфікою предмета релігійного перекладу, а, отже, намаганням обмежитися перекладом світських текстів.

На наше переконання, особливості релігійного перекладу не досліджувалися лінгвістичною теорією перекладу не в останню чергу тому, що вона виділяє два функціональних види перекладу: художній і спеціальний (інформативний), – а релігійний переклад не можна віднести до жодного з цих видів. Адже функціональні завдання релігійного тексту, тобто та конфігурація функціональних домінант, яка визначає інваріант, що необхідно зберегти в перекладі, відрізняються від завдань, які постають при перекладі художніх і спеціальних текстів.

Релігійний текст покликаний не тільки здійснити художньо-естетичний вплив (завдання художнього тексту), не тільки повідомити інформацію (завдання спеціального тексту). Звичайно, функції художньо-естетичного впливу та повідомлення інформації властиві і релігійним текстам: так, молитву, богослужбові тексти можна вважати деякою мірою художніми, часто поетичними творами; у проповідях, віровчительних, теологічних текстах, творах релігійної публіцистики функція повідомлення інформації відіграє важливу роль.

Якщо брати до уваги лише такі функції релігійних текстів, то для дослідження особливостей перекладу сучасних релігійних текстів слід було б обмежитися використанням здобутків теорії перекладу наукових (для богословських наукових текстів), художніх (для молитов, художніх творів на релігійну тематику), публіцистичних (для проповідей, послань), журналістських текстів (для релігійних текстів медіа-дискурсу). Так, наприклад, дослідники визначають чимало спільного у природі, організації, функціях сакральних і поетичних текстів, обом цим типам властива образність, метафоричність, трансцендентність по відношенню до світу звичайних речей та явищ (Х. Поуп, Л. Малевец, В. Ізер) [цит. за 8]. І. Огієнко називає “Кобзар” Т. Шевченка “високо релігійним твором” [цит. за 9:19], “сакральним художнім текстом” визначає поему І. Франка “Мойсей” Т. П. Вільчинська [10:133]. Але, як зазначає С. Р. Абрамов, у поетичному тексті все підкорено єдиному почуттю, навіть релігійне переживання трансформується в естетичне; натомість, у сакральному тексті естетичне підкорене духовно-релігійному [8:265]. Ані молитви не можна аналізувати лише з точки

зору їхнього художньо-естетичного ефекту, ані проповіді, богословську літературу та релігійні тексти медіа-дискурсу як такі, що лише повідомляють інформацію.

Релігійний переклад має своє особливе місце в теорії перекладу саме тому, що релігійні тексти об'єднують *особливе завдання, яке ставить перед собою взагалі все релігійне вчення*: намагання донести до людини істину (або, скоріше, привести людину до істини), залучити людину до віри, *religare*, тобто зв'язати людину з Богом, провести, розвернути (навернути) людину до Бога. Український релігієзнавець А. М. Колодний наголошує, що “призначенням релігії є не пізнання світу, навіть людини, а служіння орієнтиром останній в її поєднанні із Всесвітом, у віднайденні в ній того, що підносить людину до Абсолюту, Всезагального” [11:9]. Ця функція релігійної комунікації визначає особливі стратегії релігійного дискурсу та їхню реалізацію в тексті, а, отже, на наш погляд, і особливі вимоги та засоби досягнення функціональної еквівалентності оригіналу та перекладу.

Якщо щодо перекладу сакрального тексту В. Ю. Лебедєв зазначає, що можливі дві перекладацькі стратегії: переклад сакрального тексту як сакрального та переклад сакрального тексту як літературно-художнього [12], то стосовно релігійного перекладу, на нашу думку, слід визначити *два підходи*: в першому перекладачем береться до уваги специфіка релігійного тексту, а саме необхідність перевираження в перекладі засобів об'єктивної релігійних смислів з усіма наслідками, що випливають з такого підходу (врахування церковних приписів, ступеня сакралізованості релігійного дискурсу етнокультурних спільнот віруючих, герменевтичних та концептуальних аспектів релігійного перекладу [13], наявність навичок ідентифікації та збереження маркерів сакральності), у другому йдеться скоріше про світський переклад та про десакралізацію релігійного тексту.

Тому застосування терміну “релігійний переклад” видається доречним у тому випадку, якщо переклад релігійних текстів, підходить до нього, перекладацькі стратегії протиставляються перекладу світських текстів. У такому разі розділення проходить не по межі художні тексти – інформативні, художній переклад – спеціальний переклад, але по межі релігійні тексти – світські, релігійний переклад – світський переклад.

Отже, *релігійний переклад* – це особливий вид перекладацької діяльності, окремий вид міжмовного посередництва, оскільки вимагає

звернення до стратегій і тактик релігійної комунікації. Тому й релігійний стиль, який виокремлюють сучасні мовознавці, як видається, дійсно є особливим стилем, оскільки це єдиний стиль, що віддзеркалює специфіку розмежування сакральної та повсякденної мови, це ніби окрема мова.

Засади релігійного перекладу визначаються, передусім, *прескриптивною церковною позицією* [14] і *не завжди корелюються із принципами загальної теорії перекладу*. Недарма, оцінюючи переклади Біблії, здійснені о. Рафаїлом Турконяком (2007 р.) та Патріархом Філаретом (2004 р.), Л. Герасимчук зазначає: “... як переклади церковні, ці твори не підлягають секулярній критиці, бо просто аніж не корелюються з сучасною українською теорією перекладу” [15].

Таким чином, релігійний переклад – це особливий вид перекладу, який не обмежується використанням засад загальної теорії перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Mounin G. Teoria e storia della traduzione / George Mounin. – Piccola Biblioteca Einaudi, 2002. – 221 р.
2. *Нелюбин Л. Л.* Наука о переводе (история и теория с древнейших времен до наших дней) : Учеб. пособие / Л. Л. Нелюбин, Г. Т. Хухуни. – [2-е изд.]. – М. : Флинта, МПСИ, 2008. – 416 с.
3. *Лебедев В. Ю.* Семантические изменения в религиозном ритуале // *Respectus philologicus*. – 2007. – № 11(17). – С. 124–135.
4. *Карасик В. И.* Религиозный дискурс // *Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики*. – Волгоград: Перемена, 1999. – С. 5–19.
5. *Виноградов В. С.* Перевод. Общие и лексические вопросы / В. С. Виноградов. – М. : КДУ, 2004. – 240 с.
6. *Сдобников В. В.* Теория перевода / В. В. Сдобников, О. В. Петрова. – М. : АСТ: Восток – Запад, 2006. – 448 с.
7. *Федоров А. В.* Основы общей теории перевода / А. В. Федоров. – М. : Изд. дом “ФИЛОЛОГИЯ – ТРИ”, 2002. – 416 с.
8. *Абрамов С. Р.* Сакральное и поэтическое как категории герменевтики [Электронный ресурс] / С. Р. Абрамов // VII Международные Лихачевские научные чтения (24–25 мая 2007) // *Вестник РГГУ*. – 2007. – № 4 (94). – С. 263–265. – Режим доступа: <http://vestnik.rshu.ru/article.html?id=55427>.
9. *Вільчинська Т. П.* Розвиток концептосфери сакрального в українській поетичній мові 17–20 ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філолог. наук : спец. 10.02.01 / Тетяна Пилипівна Вільчинська. – К., 2009. – 40 с.
10. *Вільчинська Т. П.* Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові 17–18 ст. : Монографія / Тетяна Пилипівна Вільчинська. – Тернопіль : Джура, 2008. – 424 с.
11. *Колодний А. М.* Феномен релігії. Природа, структура, функціональність, тенденції / Анатолій Миколайович Колодний. – К., 1999. – 52 с.
12. *Лебедев В. Ю.* Сакральный текст и проблема перевода [Электронный ресурс] / В. Ю. Лебедев // *Hermeneutics in Russia*. – Issue 2. – 1998. – Режим доступа: <http://university.tversu.ru>.
13. *Чернишова Ю. О.* Герменевтичний підхід до перекладу сучасних релігійних текстів / Ю. О. Чернишова // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2009. – Вип. 16.– С. 532–541.
14. *Чернишова Ю. О.* Прескриптивні стратегії в перекладі сучасних релігійних текстів (до питання про функції релігійної мови та еквівалентність перекладу) / Ю. О. Чернишова // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2009. – Вип. 23. – С. 396–406.
15. *Герасимчук Л.* “... чорний перст, вилізиши з землі, у небо вверсь”. Про наші теперішні перекладацькі “здобутки” / Л. Герасимчук // Література України. – 16 квітня 2009.